

OSVRT NA NAUČNI RAD DR. MEHMEDA BEGOVIĆA "O IZVORIMA ŠERIJATSKOG PRAVA"

Husein KAVAZOVIĆ

Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

SAŽETAK: Rad predstavlja referat reisul-uleme Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Husein-ef. Kavazovića podnesen na okruglom stolu organiziranom povodom obilježavanja 120 godina od rođenja akademika Mehmeda Begovića. Autor u tekstu, na osnovu jednog rada dr. Mehmeda Begovića, definira neke njegove poglede koji ga otkrivaju kao iznimno cijenjenog naučnika i vrsnog poznavaoца šerijatskog prava, njegovih izvora i historije.

Ključne riječi: Mehmed Begović, šerijatsko pravo, historija šerijatskog prava, izvori šerijatskog prava

Naučni angažman dr. Mehmeda Begovića

Dr. Mehmed Begović rođen je 1904. godine u Lastvi kod Trebinja. Osnovno i srednje obrazovanje stekao je u Bosni i Hercegovini, a akademsko na Pravnom fakultetu u Beogradu 1926. godine. Doktorirao je u Alžiru 1930. godine odbranivši temu *Razvoj šerijatskog prava u Jugoslaviji* (De l'évolution du droit Musulman en Yougoslavie).

Svoj radni vijek proveo je kao profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Bio je član Srpske akademije nauka i umjetnosti i dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine od 1973. godine. Također, bio je i član više međunarodnih naučnih udruženja koja su se bavila komparativnom pravnom tradicijom i njihov izvjestilac za porodično pravo.

Dr. Begović spada u red važnijih jugoslavenskih pravnika u XX

stoljeću. Bio je iznimno dobro upućen u oblast šerijatskog, a naročito porodičnog prava. Svoj naučni autoritet gradio je objavljujući nastavne i naučne radove za potrebe studenata i šire naučne javnosti.

Većina autora koji su o njemu do sada pisali saglasni su da su polja njegova naučnog interesiranja bila: a) šerijatsko pravo, b) jugoslavensko porodično pravo, c) vjerski i društveno-politički život bosanskohercegovačkih muslimana, d) historija razvoja šerijatskog prava i pravnih institucija.

Za svog života objavio je nekoliko knjiga iz oblasti porodičnog prava, te šerijatskog, bračnog i vakufskog prava. Također, objavio je na desetine radova iz područja pravne nauke u različitim publikacijama, pišući na bosanskom i na francuskom jeziku.

U svojim radovima dr. Begović je nastojao rasvijetliti historijsku i praktičnu važnost šerijatskog prava u našim krajevima. "Ono je bilo", ističe

on, "za cijeli turski period naše historije osnov, temelj na kome je počivalo cijelo društveno uređenje u tadašnjoj Turskoj carevini."

Pored toga, ukazivao je i na praktični utjecaj propisa šerijatskog prava na domaći pravni sistem u tadašnjoj Jugoslaviji, u kojoj su pojedini instituti tog prava bili recipirani u zakonike, kakav je slučaj s pravom preče kupnje u Srpskom građanskom zakoniku. On ukazuje i na obavezu proučavanja šerijatskog prava u tadašnjoj Jugoslaviji, koja proističe iz člana 10 Senžermenskog ugovora (1919), člana 100 Ustava Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine, te na posebni Zakon o šerijatskim sudovima iz marta 1929. godine.

U pogledu primjene šerijatskog prava u Kraljevini Jugoslaviji, on ističe principe po kojima se ona odvijala: važno je samo za muslimane, s manjim izuzecima; primjenjivano je na područjima porodičnog, nasljednog

i vakufskog prava; primjena na tim područjima nije bila ograničena u pogledu materije i u pogledu teritorije na kojoj se primjenjivalo.

“Pod šerijatskim pravom”, ističe on, “obično se podrazumijevaju svi propisi koji, u vezi s vjerom, imaju za cilj da regulišu odnose u islamskoj zajednici.” Pod ovom definicijom on podrazumijeva i vjersko pravo (fikh) i svjetovno pravo (kanun). Ono što ga je navelo da fikhu da isključivo vjersku notu jesu izvori ovog prava, Kur'an i sunet.

Osvrt na naučni rad dr. Mehmeda Begovića

“O izvorima šerijatskog prava”

Za razumijevanje prirode nekog pravnog sistema neophodno je poznavati njegove izvore. Dr. Begović je u nekoliko navrata govorio o izvorima šerijatskog prava, i u samostalnim radovima i u uvodnim izlaganjima o nekoj široj temi, kao što je to bio slučaj s njegovim djelom *Šerijatsko bračno pravo*. Ovom prilikom ću se fokusirati na rad “O izvorima šerijatskog prava” iz 1933. godine. Njegov govor o izvorima šerijatskog prava je bio načelne naravi.

Za dr. Begovića *Kur'an znači skup propisa* ustavnog karaktera, koji sadrže osnovne principe vjere, morala i prava. Kur'an je utemeljen na tri važna principa koja se vežu za njegov pravni aspekt: princip postupnosti, princip promjenjivosti i princip evolutivnosti šerijatskih propisa. Za primjer on uzima šerijatsko nasljedno pravo, u kojem žena na početku nije mogla nasljeđivati svoga muža; štaviše, ulazila je u njegovu nasljednu masu. (En-Nisa, 18) Kur'an je kasnije dokinuo ovu praksu i dodijelio ženi pravo izdržavanja nakon smrti muža u trajanju od jedne godine (El-Bakarah, 241), da bi joj još kasnije dao njen nasljedni dio. (En-Nisa, 11) Na ovom primjeru možemo zapaziti sva tri pomenuta principa koja dr. Begović ističe.

On ističe da Kur'an ne ulazi u detaljno razlaganje pojedinih ustanova šerijatskog prava. To znači da

dopušta evoluciju prava, jer je kao objava usvajao, mijenjao i dokidao ustanove običajnog prava Arapa. Dr. Begović ističe da je Kur'an “vršio više puta derogaciju vlastitih pravnih propisa i nakon što su njegovi propisi objavljivani postepeno prema razvoju vjerske svijesti i osjećanja prvih muslimana”. “Ova evolucija ne mora biti generalna i proizvoditi se jednolično i istovremeno u cijelom islamskom svijetu. Ona se može proizvoditi različito od jednog islamskog naroda do drugog.” Ovi stavovi upućuju na to da je dr. Begović zastupao sociološku i evolutivnu teoriju razvoja šerijatskog prava po ugledu na evropske pravnike koji su zastupali ovu teoriju u razvoju prava općenito.

Za dr. Begovića sunnet je drugi izvor šerijatskog prava. Pod njim se podrazumijevaju Muhammedove, a.s., izreke, njegov način života i prešutno odobravanje djela i postupaka njegovih savremenika. Na prvom mjestu sunnet je opus kompetentnih tumačenja Kur'ana. Dr. Begović, kao i mnogi autori prije njega, upozorava na veliki broj izreka (hadisa) koje se pripisuju Vjerovjesniku, a koje su se u prvo vrijeme pamtile od njegovih savremenika i nisu zapisivane. Poslije smrti Vjerovjesnika stvar se mijenja, “jer se u njegovo ime počinju proturati tuđa mišljenja, i to takva koja su često puta stajala u protivnosti sa duhom i propisima samog Kur'ana”.

On ističe da hadis, da bi bio prihvatljiv kao izvor šerijatskog prava, mora da ispuni formalne i materijalne uvjete vezane za *sened* i *metn*. Zahtijevalo se da lanac prenosilaca (*sened*) bude spojen, a prenosilac je morao ispunjavati uvjete koji su se tražili za vjerodostojnog svjedoka. Sam sadržaj hadisa (*metn*) nije mogao stajati u suprotnosti s propisima Kur'ana, prirodnim zakonima i historijskim činjenicama, stav je dr. Mehmeda Begovića.

Kako autor navodi, postoji mnogo šerijatskopравnih ustanova koje se temelje isključivo na hadisima. To je prije svega vakuf, pravo preče kupnje, prinudni brak i sl. On sunetu pripisuje dvostruku ulogu u sistemu

šerijatskog prava: ulogu autentičnog tumača kur'anskih propisa i ulogu samostalnog izvora unutar šerijatskopравnog poretka.

Idžmaul-ummet je treći izvor šerijatskog prava, a “označava saglasno rješenje islamskih pravnika o nekom vjerskom ili pravnom pitanju”, ističe dr. Begović. Kao izvor šerijatskog prava, idžma je utemeljena u 110. ajetu sure Alu Imran, iz kojeg se razumije da muslimani imaju pravo i obavezu normirati propise koji nisu izravno spomenuti u Kur'anu i sunetu. Ta uloga se priznaje učenicima ljudima, koji putem idžtihada mogu samostalno izvoditi rješenja na osnovu pravila i metoda koje su razvili na temelju Kur'ana i suneta. Po dr. Begoviću, idžtiħad je osnova putem koje se dolazi do konsenzusa u muslimanskoj zajednici. On ističe dvije prakse zabilježene tokom historije: prva je praksa ashaba, koja se ogledala u tome da su se okupljali i diskutirali o nekom važnom pitanju, nakon čega bi se, na kraju, usaglasili o nekom rješenju. Kasnije se odustalo od toga i zajednica se nije više okupljala, već bi svaki mudžteħid neovisno razmatrao pitanje i, ako bi se više njih u jednom vremenu usaglasilo oko nekog rješenja, to bi bio konsenzus koji bi zajednicu obavezivao (druga praksa).

Dr. Begović smatra da se u prvom slučaju brže dolazilo do rješenja, ali da je on imao manjkavost koja se ogledala u tome da je postojala velika vjerovatnoća sugestivnog utjecaja pojedinca na ostale članove savjeta (šure). Drugi način dolaska do konsenzusa je bio duži, sporiji, ali je neovisnost mudžteħida bila veća.

Dr. Begović ukazuje na postojanje dviju vrsta konsenzusa: zakonodavnog i naučnog. Zakonodavni konsenzus je stvar šure, tijela koje brzo, putem idžtihada, donosi pravna rješenja i odgovara na trenutne potrebe zajednice, dok je naučni konsenzus proces koji se odvija u naučnim krugovima i za koji je potrebno vrijeme da se kristalizira. Za izvršnu vlast i jedan i drugi konsenzus mogu biti obavezujući. Ipak, on smatra da se do njega teško

dolazilo, pa je vlast sve više pribjegavala usvajanju onih mišljenja koja su odgovarala mjesnim potrebama i vremenu (istihsan) ili donosila državnu korist (istislah).

O kijas dr. Begović kaže da se radi o četvrtom vrelu šerijatskog prava, prema kojem su, na osnovu analogije, islamski pravници izvodili pravne zaključke iz već postojećih pravnih propisa, pod uslovom da za to postoji isti pravni razlog kao i za propis pod koji se isti slučaj podvodi. On ističe da se osnova za kijas može naći u samom Kur'anu i da je on, kao izvor, posebno bio važan za sudije. Ukazuje on i na lošu stranu kijas, na koju su ukazivali islamski pravници prije njega. Ono po čemu se izdvaja od drugih jeste stav da se kijas ne može uzeti kao zasebno vrelo prava. Za njega je to tek jedna od metoda tumačenja prava. On smatra da su raniji islamski pravници kijas nazvali izvorom prava više zbog toga što su gledali na rezultat, a ne na sami postupak i u najmanju ruku to je, po njemu, indirektni izvor šerijatskog prava.

Pored ova četiri izvora prava, pomenio je još i adet i re'j (običaj i slobodno nahodjenje), kao pomoćne izvore, kojima su šerijatski pravници pribjegavali u nedostatku drugih izvora. Kao sekundarni izvori šerijatskog prava, običaj i slobodno nahodjenje su mogli biti prihvaćeni ukoliko su rješavanja koja su nudili odgovarala duhu primarnih izvora, te potrebama i zahtjevima vremena.

Pristup proučavanju šerijatskog prava dr. Begovića uključivao je i socijalni i historijski aspekt toga prava. On ističe da, zbog uskih pogleda šerijatskih pravnika na izvore ovog prava, ono "nije moglo zadovoljiti sve potrebe muslimanskog društva koje se nalazilo u stalnom razvitku, pod uticajem novih ekonomskih i političkih prilika". Po njemu, nakon pojave kanuna, kao vrste svjetovnog prava, počinju se potiskivati propisi šerijatskog prava iz mnogih sfera društvenog života, djelimično ili u potpunosti.

Dr. Begović se stavlja na stranu onih islamskih teologa i pravnika (poput Šagar Alija, Muhammeda Abduhua, Seida Amira Alija i dr.) koji smatraju da je neophodno izvršiti reformu šerijatskog prava, odbacujući teoriju o njegovoj nepromjenjivosti. I on smatra da se šerijatsko pravo može razvijati, iako je utemeljeno na vjerskim izvorima. Upravo se u vjerskim izvorima šerijatskog prava apostrofira razvojni put muslimanske zajednice i podsticao društveni napredak, uslovljen ekonomskim i političkim promjenama. "Ova evolucija nije protivna ni šerijatskim propisima, gdje se nalazi princip da pravo smije evoluirati po potrebi i vremenu", riječi su dr. Begovića.

Zaključak

Bez ikakve sumnje, dr. Begoviću pripada visoko mjesto među poznavocima prava općenito, a šerijatskog

prava, njegove pravne doktrine i historije, posebno. Pogleda i stavove o šerijatskom pravu gradio je na relevantnim izvorima i literaturi. Uvidom u njegove radove možemo zaključiti da se u pisanju držao strogih naučnih i metodoloških principa.

Njegovi radovi o šerijatskom pravu i njegovim ustanovama pisani su analitičkom i komparativnom metodom. Predmet komparacije bila su mišljenja islamskih pravnika, doktrine muslimanskih pravnih škola, ali i evropska pravna tradicija, i starija i novija. Sve svoje tvrdnje dovodio je u vezu s izvorima i literaturom priznatom u naučnim krugovima. U svojim radovima često se poziva na Kur'an i sunet, kao primarne izvore prava, ali i na naučna djela priznatih teologa i šerijatskih pravnika, poput: Ibn Rušda, Ša'ranija, Mavardija, Ibn Halduna, Muhammeda Abduhua i dr. Često navodi odredbe *Medželle*, *Abkam-i Šer'ije*, *Austrijskog građanskog zakonika*, *Srpskog građanskog zakonika*, *Opšteg imovinskog zakonika za Crnu Goru*, jugoslavenskih zakonika i dr.

Na kraju, pozdravljam organiziranje ovog naučnog skupa o dr. Mehmedu Begoviću. Ovo je prvi korak da se zahvalimo i počnemo vraćati dug ovom velikom naučniku i pregaocu koji nas je svojim radom zadužio. Naš dug prema dr. Begoviću nećemo ispuniti ukoliko ne objavimo njegova sabrana djela. Smatram to dugom Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

الموجز

حسين كفازوفيتش

نظرة في البحث العلمي «مصادر الشريعة الإسلامية» للدكتور محمد

بيغوفيتش

يقدم هذا المقال بحثاً للشيخ حسين كفازوفيتش، رئيس العلماء والمفتي العام في البوسنة والهرسك، قدمه على المائدة المستديرة التي أقيمت بمناسبة الذكرى السنوية الـ 120 لميلاد الأكاديمي محمد بيغوفيتش. وبالاستناد إلى أحد أبحاث الدكتور محمد بيغوفيتش، يحدد الكاتب في بحثه بعض آرائه التي تكشف عن كونه عالماً مقدراً للغاية وخبيراً بارعاً في الشريعة الإسلامية ومصادرها وتاريخها. الكلمات الرئيسية: محمد بيغوفيتش، الشريعة الإسلامية، تاريخ الشريعة الإسلامية، مصادر الشريعة الإسلامية.

Summary

REVIEW OF A WORK BY DR. MEHMED BEGOVIĆ
"ABOUT THE SOURCES OF SHARIA LAW"

Husein Kavazović

The article presents a lecture delivered by the Reisu-l-ulama of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina, Husein-ef. Kavazović at the round table organized to mark the 120th birth anniversary of Academic Mehmed Begović. The author here, referring to the text of Dr. Mehmed Begović, defines some of his views that reveal him as a renowned scholar, esteemed as very well-versed in Shariah law, its sources, and its history.

Keywords: Mehmed Begović, Sharia law, sources for Sharia law